

Arról, ami nincs
– A nemlétezés elméletei –

11. „A semmi semmít”

2013. december 2.

Martin Heidegger

- 1889-1976, Németország
- Filozófiai fenomenológia, hermeneutika, egzisztencializmus kiemelkedő alakja
- 1927: *Lét és idő* – főmű
- 1928: a freiburgi egyetem professzora
→ székfoglaló előadás:
„Mi a metafizika?”

Amúgy tényleg, mi a metafizika?

- Wiki: „A **metafizika** átfogó tanulmányozása mindannak, ami a tudás, a magyarázat és a létezés rendjében alapvető jelentőségű, a valóság tanulmányozása. Tárgya mindaz, ami meghaladja a tapasztalatot, ami az emberi értelem külső határainál áll. Módszere: a priori.” [1]
- Heidegger: **ja elénk. A „metafizika” név a görög μετά τὰ φυσικά-ból ered. Ezt a furcsa megnevezést később olyan kérdés megjelöléseként értelmezték, amely μετά – trans – „túl”megy a létezőn mint olyanon.**
[2]
- Kant: „A *metafizikához*, az ész e teljesen elkülönül, spekulatív ismeretfajtájához, mely teljes egészében a tapasztalat tanításai fölé emelkedik, mi több, puszta fogalmak által jut ismeretekhez...” [3]

A metafizikai kérdések jellege

Először: minden egyes metafizikai kérdés mindig átfogja a metafizika problematikájának egészét. A kérdés maga az egész. Azután: minden metafizikai kérdés csak úgy kérdezhető, hogy a kérdező – mint olyan – maga is jelen van a kérdésben, azaz kérdéssé lesz téve. Ebből adódik a következő útmutatás: a metafizikai kérdést az egészen belül és a kérdező jelenvalólét [Dasein] lényegi helyzetéből kiindulva kell feltenni. Itt és most, a magunk számára kérdezünk. Jelenvalólétün-

[4]

- „*das Dasein*:
 - lét, ottlét, tartózkodás, létezés, jelenlét, lény
 - itt van, jelen van
 - teremtmény” [5]
- Nem elvontan, hanem adott körülmények között, itt és most létezés

Hogy jön ide a tudomány?

ni. Itt és most, a magunk számára kérdezzük. Jelenvalólétünket — a kutatók, tanárok és tanulmányaikat folytatók közösségében — a tudomány határozza meg. Mi lényeges történik velünk jelenvalólétünk alapjaiban, ha a tudomány szenvedélyünké vált?

[6]

- Max Weber: „A tudomány mint hivatás” (előadás, 1917)
- „Két kultúra” probléma:

Éppen a tudományok felől tekintve egyik területnek sincsen elsőbbsége a másikkal szemben, sem a természetnek a történelemmel szemben, sem megfordítva. A tárgyak semmifajta kezelésmódja sem emelkedik a másik fölé. A matematikai megismerés nem szigorúbb, mint a filológiai-történeti. Csupán „egzakt”, de ez nem azonos a szigorúsággal. Ha egzaktságot követelnénk a történetírástól, akkor megsértenénk a szellem-tudományok sajátos szigorúságának eszméjét. A világhoz való,

[7]

Kitérő: a pszichologizmus-vita

- Filozófia és pszichológia, 19/20. sz. fordulója, Németország: ugyanazt a területet (az emberi megismerést) különböző eszközökkel magyarázza
- Kísérleti Ψ :
 - új tudományág, a Φ (és a humántudományok) kérdéseit veti fel,
 - de a természettudományok módszereivel keresi a választ (mérések, laborkísérletek)!
 - hol a helye a tudományok (nemrégiben újrarajzolt) térképén?
- Eredmény: a kísérleti pszichológusokat filozófusként alkalmazzák
(1873: 1, 1892: 3, 1900: 6, 1913: 10 professzor kb. 40-ből)
- 1913: petíció 107 filozófus aláírásával: ne adjanak több filozófiai állást pszichológusnak Németországban, Ausztriában és Svájcban

A tudomány módszertani sokfélesége

- Pozitivizmus: egységes módszertani alapok a tudományoknak
- \leftrightarrow a szellemtudományok képviselői szerint ezek módszereiben eltérnek a természettudományoktól:

Szellemtud.

- „idiographikus”:
egyedi körülményekre és
eseményekre koncentráló
- „megértő”

Term.tud.

- „nomothetikus”:
egyetemes törvények
alá rendelő
(Windelband)
- „magyarázó”
(Dilthey)

- A különbség tehát nem a *tárgyban* van (mert akkor Φ és Ψ egybeesne), hanem a *módszerben*
- A vita a „két kultúra” elválasztás egyik modern bázisa

És hogy jön ide a Semmi?

Amire a világvonatkozás vonatkozik, az maga a létező – és semmi más.

Ami által minden magatartás vezetteti magát, az maga a létező és – semmi egyéb.

Amivel a betörés során a kutatás összeütközésbe kerül, az maga a létező és rajta kívül – semmi.

Furcsa módon azonban, amikor a tudományt művelő ember körülhatárolja azt, ami legsajátábban az övé, kifejezetten vagy sem, valami másikról beszél. Csak a létezőt kell kutatni és – semmi mást; egyedül a létezőt és – semmi egyebet; csakis a létezőt és rajta kívül – semmit.

Hogyan is áll a dolog ezzel a Semmivel? Vajon véletlen-e,

[8]

A nyelvi és logikai intuíció kudarca

De minck is törődünk ezzel a Semmivel? A Semmit a tudomány kifejezetten elutasítja és feladja mint semmis-jelentéktelent [Nichtige]. Csakhogy: nem éppen akkor ismer-jük-e el a Semmit, amikor így feladjuk? De vajon beszél-hetünk-e elismerésről, ha semmit sem ismerünk el [a Semmit ismerjük el]? Beszédünknek ez az ide-oda kapkodása vajon nem üres szócséplés-e csupán? Ezzel szemben a tudománynak most újból komolyan és józanul azt kell állítania, hogy számára egyedül a létezőre megy ki a játék. A Semmi – mi más

[9]

Minthogy el van zárva előlünk az út, hogy a Semmit egyáltalán tárgyunkká tegyük, a Semmire vonatkozó kérdésünket már be is fejeztük, feltéve, hogy ebben a kérdésben a „logika” a legfőbb instancia, feltéve, hogy az értelem az eszköz és a gondolkodás az az út, melyen haladva a Semmit eredendően megragadhatjuk és lehetséges leleplezése felől dönthetünk.

[11]

Mi mégis megpróbálunk rákérdezni a Semmire. Mi a Semmi? Már az első nekifutás a kérdésnek valami szokatlant mutat. Ebben a kérdésben eleve úgy tesszük fel a Semmit, mint valamit, ami így és így „van” – mint létezőt. Csakhogy pontosan a létező az, amitől a Semmi teljességgel különbözik. A Semmit érintő kérdés – mi ez a Semmi, s hogyan van – a kikérdezettet az ellentétébe fordítja át. A kérdés megfosztja magát saját tárgyától.

[10]

De vajon kikezdhethetjük-e a „logika” uralmát? Vajon valóban nem az értelem-e az úr a Semmire vonatkozó kérdésben? Hiszen egyáltalában csak az ő segítségével tudjuk a Semmit meghatározni és mint problémát megközelíteni, még ha e probléma fel is emészti önmagát. Mert a Semmi a létező min-

[12]

De ha a Semmi nem tárgyalható tudományosan, logikusan stb., akkor egyáltalán hogyan közelítsünk a kérdéshez, hogyan férünk hozzá?

A Semmit az elemi léttapasztalat fedi fel

Amit ily módon „érzéseknek” nevezünk, az sem nem egyszerűen gondolkodó és akaró magatartásunk futólagos kísérő jelensége, sem pusztán ilyenekhez vezető ösztönzés, sem pedig egyszerűen egy meglévő állapot, amellyel így vagy úgy kiegyezünk.

Csak hogy éppen amikor a hangulatok ily módon az egészében vett létező elé vezetnek el bennünket, akkor rejtik el előlünk a Semmit, amelyet keresünk. Most még kevésbé lesz

[13]

- Unalom, szeretet, szorongás, stb.

A szorongásban — azt mondjuk — „otthonalannak érezzük magunkat” [„ist es einem unheimlich”]. Mit jelent itt az „es” és az „einem”? Nem tudjuk megmondani, mitől otthonatlan valakinek. Valaki egészében érzi így magát. Minden dolog, mi magunk is, közömbösségbe süllyedünk. De nem abban az értelemben, hogy a dolgok egyszerűen eltűnnének, hanem abban, ahogyan elmozdulásukban mint olyanban felénk fordulnak. Az egészében vett létezőnek ez az elmozdulása, ami a szorongásban körülvesz bennünket, szorongat minket. Nem marad támaszunk. Ami marad és ami ránk tör — midőn a létező elsiklik — az ez a „nincs” [„kein”].

A szorongás megnyilvánítja a Semmit.

[14]

Mi a Semmi?

- Nem tárgy, objektum:

A Semmi a szorongásban lepleződik le, de nem mint létező. Éppily kevésbé van tárgyként adva. A szorongás nem a Semmi megragadása. A Semmi mégis általa és benne nyilvánul meg,

[15]

- Egyfajta folyamat:

A szorongásban az egészében vett létező talajtalanná válik.

[16]

szembeni tehetetlenségben találhatik [sich befinden]. A Semmi sajátosan a létezővel és a létezőn mint valami elsikló egészen mutatkozik meg.

[17]

- Akció, cselekvés:

hagyó – utalás. Ez az egészében vett elsikló létezőre történő egészes elutasító utalás, melynek formájában a Semmi a jelenvalólétet körülveszi, a Semmi létezése [Wesen]: a semmítés [Nichtung]. Ez sem nem a létező megsemmisítése, sem pedig nem a tagadásból származik. A semmítés nem merül ki a megsemmisítésben és a tagadásban. Maga a Semmi semmít.

[18]

Tehát mire jó a filozófia?

A Semmire vonatkozó kérdés bennünket magunkat – a kérdezőket – tesz kérdéssé. Ez egy metafizikai kérdés.

Az emberi jelenvalólét csak akkor tud létezőhöz viszonyulni, ha beletartja magát a Semmibe. A létezőn való túllépés a jelenvalólét létezésében történik meg. Ez a túllépés azonban maga a metafizika. Ebben a következő rejlik: a metafizika „az ember természetéhez” tartozik. Sem nem az iskolás filozófia egyik diszciplínája, sem pedig az önkényes ötletek mezeje. A metafizika az alaptörténés a jelenvalólétben. Maga a jelenvalólét. És mert a metafizika igazsága ebben a mélyreható alapon lakozik, állandóan a legközelebbi közelben leleselkedik a legmélységesebb tévedés lehetősége. Ezért a tudomány semmifajta szigorúsága sem éri el a metafizika komolyságát. A filozófiát soha nem lehet a tudomány eszméjének mértékével mérni.

Rudolf Carnap

- 1891-1970
- A Bécsi Kör nevű filozófiai iskola központi alakja
 - logikai empirizmus, vagy
 - logikai pozitivizmus
- 1931: „A metafizika kiküszöbölése a nyelv logikai elemzésén keresztül”

A metafizika értelmetlensége

„A *modern logika* fejlődésével vált lehetségessé, hogy a metafizika érvényességének és jogosultságának kérdésére új és pontosabb választ adjunk. Az „alkalmazott logikai” vagy „ismeretelméleti” vizsgálódások, amelyek a tudományos állítások megismerésbeli tartalmának és ezáltal az állításokban szereplő szavak („fogalmak” jelentésének a logikai elemzés segítségével történő megvilágítását tűzték ki feladatul, pozitív és negatív eredményekhez is vezettek. A pozitív eredményt a tapasztalati tudományok területén dolgozzák ki: világossá teszik a különböző tudományágak egyes fogalmait, megmutatják formális logikai és ismeretelméleti összefüggéseiket. A *metafizika* területén (beleértve az egész értékfilozófiát és normatant) a logikai elemzés ahhoz a negatív eredményhez vezet, hogy *e terület állítólagos tézisei teljesen értelmetlenek*. A metafizikát ezzel olyan radikálisan számoljuk fel, ahogyan a korábbi metafizika-ellenes álláspontok alapján még nem volt lehetséges.” [20]

Tényleg értelmetlen

- „Időnként, tágabb értelemben, értelmetlennek szokás nevezni egy állítást vagy egy kérdést akkor is, ha kimondása vagy felvetése teljesen terméketlen (pl. ez a kérdés: „Mennyi az átlagos testsúlya azoknak a bécsiieknek, akiknek a telefonszáma 3-mal végződik?”);
- vagy ha az állítás egészen nyilvánvalóan hamis (pl. „1910-ben Bécsben hatan laktak”);
- vagy ha éppenséggel nem empirikusan, hanem logikailag hamis, azaz ellentmondásos (pl. „A és B személyek egy évvel idősebbek egymásnál”).
- Az ilyesfajta mondatok, bár terméketlenek vagy hamisak, mégis értelmesek, mivel csak az értelmes mondatokat lehet (teoretikusan) termékenyekre és terméketlenekre, igazakra és hamisakra felosztani.
- Szigorú értelemben viszont a szavak olyan sorát tekintjük *értelmetlennek*, amely egy meghatározott, adott nyelven belül semmilyen állítást sem alkot.” [21]

Mi az értelmes?

- Szavak értelmesek, ha
 - adottak az alkalmazásuk feltételei (Pl. „ X ” szó esetén az, hogy az „Ez a dolog egy X ” mondat milyen feltételek mellett igaz)
 - tudjuk, milyen megfigyelési állításokból vezethető le
 - hogyan igazoljuk az őt tartalmazó mondatokat, stb.
- Mondatok értelmesek, ha
 - értelmes szavakat tartalmaznak
 - ezeket a szintaxis szabályainak megfelelően fűzik össze (Nem ilyen pl.: „Caesar egy prímszám”, „Caesar egy és”)
- A metafizika nem ilyen, mert
 - értelmetlen szavakat tartalmaz (pl. „isten”, „elv”, „idea”, abszolútum”, ...)
 - megsérti a logikai szintaxis szabályait. Lásd:

Ezek ekkor mind-mind értelmetlenek:

„Csak a létezőt kell kutatni és -- *semmi* mást; a létezőt egyedül, és többé -- *semmit*; csakis a létezőt, és ezen túl -- *semmit*. *Hogy állunk ezzel a semmivel?* -- *Csak azért van-e a semmi, mivel van a nem, azaz a tagadás? Vagy fordítva van? A tagadás és a nem csak azért létezik, mert van a semmi?* -- Azt állítjuk: *a semmi eredendőbb, mint a nem és a tagadás.* -- Hol keressük a semmit? Hol találjuk a semmit? -- Ismerjük a semmit. -- *Az aggodalom kinyilvánítja a semmit.* Az, amiért és ami miatt aggódtunk, „tulajdonképpen” -- semmi sem volt. Valójában: a semmi maga -- mint olyan -- volt jelen. -- *Hogy is állunk a semmivel?* -- *A semmi maga semmizik.”* [22]

I. A köznyelv értelmes mondatai	II. Az értelmetlen keletkezése az értelmesből a köznyelvben	III. Logikailag korrekt nyelv
A. Mi van odakinn? o(?) Odakinn eső van. o(E)	A. Mi van odakinn? o(?) Odakinn semmi sincs. o(S)	A. Nem igaz az, hogy van (azaz nem létezik, nem meglevő) valami odakinn. $\sim(\text{Egziszt. op. } x).o(x)$
B. Hogy állunk ezzel az esővel? (azaz: mit csinál az eső? vagy: mit lehet még mondani erről az esőről?) ?(E)	B. Hogy állunk ezzel a semmivel? ?(S)	B. <i>Ezek a formák egyáltalán meg sem alkothatók.</i>
1. Ismerjük az esőt. i(E)	1. „Keressük a semmit.” „Megtaláljuk a semmit.” „Ismerjük a semmit.”	i(S)
2. Az eső esik. e(E)	2. „A semmi semmizik.” 3. „A semmi csak azért létezik, mivel...”	s(S) lét(S)

A filozófia feladata

„De mi marad meg egyáltalán a *filozófiának*, ha minden olyan állítás, amely közöl valamit, empirikus természetű és a ténytudományokhoz tartozik? Nem állítások, nem elmélet, nem is rendszer, hanem csak *egy módszer* marad, nevezetesen a logikai elemzés módszere. Ennek a módszernek az alkalmazását -- negatív felhasználásban -- az előzőekben mutattuk meg, ahol is a jelentés nélküli szavak, az értelmetlen látszatállítások kiselejtezésére szolgált. Pozitív felhasználásában a jelentéssel bíró fogalmak és értelmes állítások megvilágítására, a ténytudományok és a matematika logikai megalapozására szolgál.” [23]

„A metafizikai (látszat-) állítások nem írják le sem a fennálló (ebben az esetben igaz állítások lennének), sem a fenn nem álló (ebben az esetben legalábbis hamis állítások lennének) tényeket: *nem a tényállások bemutatására* szolgálnak, hanem *az életérzés kifejezésére.*” [24]

Idézett szövegek forrásai

- [1] <http://hu.wikipedia.org/wiki/Metafizika>
- [2] Martin Heidegger: „Mi a metafizika?” In „... költőien lakozik az ember”. T-Twins kiadó, 1994. 29. o.
- [3] Immanuel Kant: *A tiszta ész kritikája*. Ictus, 1995. 33. o.
- [4] Martin Heidegger: „Mi a metafizika?”, 13. o.
- [5] <http://topszotar.hu/nemetmagyar/dasein>
- [6] – [19] Martin Heidegger: „Mi a metafizika?”, 13-14, 14, 15, 16, 17, 17, 17, 21, 22, 23, 24, 24, 24, 32. o.
- [20] – [24] Rudolf Carnap: „A metafizika kiküszöbölése a nyelv logikai elemzésén keresztül” http://nyitottegyetem.phil-inst.hu/tudfil/ktar/forr_ed/carnap.htm